

Lala
Mustafa Paşa
Camii –
Erzurum

nas başlıklı altı sütunun taşıdığı sivri kemerli açıklıklara sahip son cemaat yerinde birimlerin üzeri kasnaklı kubbelerle örtülmüş, geçişleri pandantiflerle sağlanmış olan kubbelerin içleri kalem işleriyle süslenmiştir. Mihrap eksenini üzerinde yer alan taçkapı 1870 yılında onarım görmüştür. İç içe silmelerden oluşan barok çerçevesi kapı mukarnaslı yaşımaklı olup altta basık kemerli açıklığa sahiptir. İki yanda altlı üstlü ikişer pencere arasında birer mihrap nişi bulunmaktadır. Alt sıra pencere üstlerinde sır altı tekniğinde kitâbeli çini alınlıklar dikkat çekicidir. Sağdaki mihrap nişi üzerinde üç parça halinde mermer levhaya yazılmış on dört satırlık bir kitâbe vardır. Sultan IV. Mehmed tarafından yazdırılan bu emirname 1080 (1669-70) tarihli olup çevrede çiftçilikle geçinen halkın vergilerinin kaldırıldığını bildirmektedir.

21,20 x 21,10 m. ölçüsünde kare planlı harım ortada bir kubbe, dört yönde birer yarım çapraz tonoz ve dört köşede birer küçük kubbe ile örtülmüştür. Sekizgen kesitli dört pâyeye sivri kemerlerle birbirine ve yandaki duvarlara bağlanmıştır. Ortada yer alan büyük kubbe 10,56 m. çapında olup dıştan sekizgen bir kasnağa sahiptir. 4,50 m. çapındaki köşe kubbeler kasnaklıdır. Kubbe ve tonoz içleri lotus, palmet, kıvrık dal, rûmî ve şakayık motiflerinden oluşan kalem işleriyle süslenmiştir. Çift sıra pencerelerle aydınlanan mekânda alt sıra pencere üstlerinde sır altı tekniğinde çini alınlıklar bulunmaktadır. Son cemaat yerindeki taçkapı dışında iki yanda yer alan birer kapı ile de harime bağlantı sağlanmıştır.

Dikdörtgen bir çerçeve ile sınırlanan mihrap mukarnaslı yaşımaklı olup üzerinde 970 (1562-63) tarihli inşa kitâbesi vardır. Beş kenarlı mihrap nişinin üstünde de

iki satırlık bir başka kitâbe mevcuttur. Yenilenmiş ahşap minberin bir özelliği yoktur. Mihrabın sağında yer alan pâyeye bitişik müezzin mahfili sekizgen planlıdır. İkiz sütunlarla taşınan mahfil XIX. yüzyıl eseridir. Harimin kuzeyinde duvara paralel olarak yerleştirilen ahşap mahfil oldukça basit ve sadedir. Güneydoğu köşesindeki kubbenin altında üçüncü bir mahfil bulunmaktadır. Önü sakıflı olduğu anlaşılan bir kapı ile bağlantılı olan ve paşa (bey) mahfili olarak adlandırılan bu mahfil hünkâr mahfili geleneğinde ele alınmıştır. Harimde ikisi kuzeyde kapının iki yanında, ikisi kible duvarında olmak üzere dört adet kürsü vardır. Pencerelerden duvar içine yerleştirilen merdivenlerle ulaşılan bu kürsüler birer ahşap balkon gibi düzenlenmiştir. Sade görünümlü ahşap vaaz kürsüsü yenidir. Camiye vakfedilmiş olan şamdanlar girift bitkisel süslemeleriyle dikkat çeker. Harimin kuzeybatı köşesinde yer alan silindirik gövdeli minare iki renkli taş malzeme ile inşa edilmiştir. Son cemaat yerinde yarım daire şeklinde çıkıntı yapan minareye batı yönünde bulunan yan kapı içerisinden merdivenle ulaşılmaktadır.

Caminin kuzeyinde yer alan şadırvan, XIX. yüzyıla ait bazı parçaların yeniden kullanılmasıyla 1971'de yapılmıştır. Eski şadırvan hakkında bilgi bulunmamakla birlikte XIX. yüzyıla ait eski bir yapıdan getirilen altı çift ahşap destek yüksek kareli bitkisel ve figürlü süslemeleriyle dikkat çekmektedir.

Vaktiyle caminin batısında yer alan mektep kare planlı ve üzeri kubbeye örtülü kesme taştan bir yapıydı ve eski fotoğraflardan tesbit edilebildiği kadarıyla Selçuklu geleneğinde inşa edilmişti. Bugün kaybolmuş olan kitâbesine göre Kâbe Mescidi adıyla tanınan bu yapı 969 (1562)

yılında mektebe dönüştürülmüştü. 1983'te belediye tarafından yıktırılarak yeri park haline getirilmiştir.

Camiden biraz uzakta Tebriz Kapısı dışında yer alan hamam çevresinin bozulmasından dolayı Çöplük Hamamı adıyla da tanınmaktadır. Tek hamam olarak düzenlenen yapı dikdörtgen bir alana oturmaktadır. İki renkli taşla örülen sivri kemer altında dikdörtgen açıklıklı bir kapıdan üzeri tonozlu ön mekâna geçilir. Arkada yer alan 14,50 x 14,50 m. ölçüsünde kare planlı soğukluk tromplu geçişlere sahip aydınlık fenerli bir kubbeye örtülmüştür. İliklik ise ortada kubbe, yanlarda tonoz örtüye sahiptir. Ortası kubbe ile örtülü olan sıcaklığın üç yönünde tonoz örtülü birer eyvan vardır. İki köşelerde, biri yanda üç halvet hücresi kubbelerle örtülmüştür. Arkada su deposu ile külhan bulunmaktadır. Yapı çeşitli dönemlerde onarım görmüş, son olarak 1985'te mermer kaplamaları yenilenmiştir. 1836-1839 yılları arasında Vali Osman Nûri Paşa tarafından caminin yanında bir muvakkithâne yaptırılmıştır. Günümüze ulaşmayan bu yapıdan hiçbir iz kalmamış olup yeri tam olarak tespit edilememektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Erzurum Tarihi*, İstanbul 1960, s. 230-247; Fügen Kınaçav, *Erzurum Osmanlı Devri Camileri* (İlans tezi, 1971), İÜ Ed. Fak. Sanat Tarihi, s. 8-12; Hamza Gündoğdu, *Erzurum Lala Paşa Külliyesi*, Ankara 1992; a.mlf., "Erzurum'da Osmanlı Dönemi Eserleri", *Kaynaklar*, sy. 5, Ankara 1987, s. 41-49; a.mlf., "Erzurum'da Türk-İslam Yapıları", *MK*, sy. 82 (1991), s. 23-29; Şerare Yetkin, "Sinan'ın Mimarisinde Çini Süsleme", *Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri* (nşr. Sadi Bayram), İstanbul 1988, I, 479-498; M. Orhan Bayrak, *Türkiye Tarihi Yerler Kılavuzu*, İstanbul 1994, s. 219; Nusret Çam, "Mimar Sinan'ın Eserlerinde Mahallî Unsurlar", *Türkler* (nşr. Hasan Celal Güzel v.dğr.), Ankara 2002, XII, 111-120; a.mlf., "Erzurum Kâbe Mescidi", *VD*, XIX (1985), s. 119-125; a.mlf., "Erzurum Lala Paşa Camii Şamdanları", *Lâle*, sy. 6, İstanbul 1988, s. 114-121.

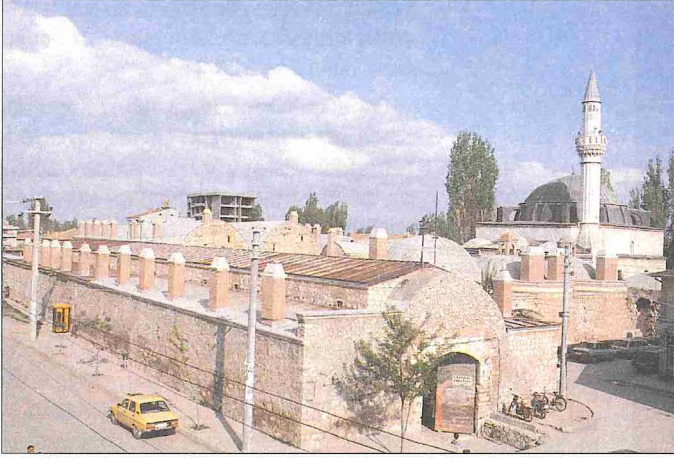

AHMET VEFA ÇOBANOĞLU

LALA MUSTAFA PAŞA KÜLLİYESİ

Konya'nın Ilgın ilçesinde
XVI. yüzyılın ikinci yarısında
inşa edilen külliye.

Şehir merkezinde çarşı içinde Lala Mustafa Paşa tarafından yaptırılan külliye cami, sıbyan mektebi, imaret, fırın, tabhâne odaları, han, arasta ve sebilden oluşmaktadır. Cami kapısı üzerindeki ki-

Lala
Mustafa Paşa
Külliyesi –
Ilgın /
Konya

tâbeye göre 984 (1576) yılında inşa edilen külliye'nin bütün yapıları mevcut olup her biri vakfiyede tek tek belirtilmiştir.

Kesme taş malzeme ile inşa edilen tek kubbeli cami, önünde üç birimli bir son cemaat yerine sahiptir. Harım yaklaşık 16 x 17,30 m. ölçüsünde kareye yakın planlı olup üzeri pendentiflerle geçişi sağlanan kasnaklı bir kubbe ile örtülmüştür. Kurşun kaplı kubbe, köşelere ikişer tane gelecek şekilde yerleştirilen payanda kemerleriyle desteklenmiştir. Cepheler, ikinci sıra pencereler üstünde yer alan yatay silmelerle ikiye bölünmüştür. İç mekân, kible yönü hariç diğer üç yönde derin sivri kemerlerle yanlara doğru genişletilmiştir. Kuzeyde taçkapyı düzenleyen iki, doğu ve batı yönlerinde ortaya denk gelen birer ayakla ikişer sivri kemerli birim oluşturulmuştur. 1,35 m. derinliğe sahip bu kemerli birimlerin üstüne mekânı üç yönde çevreleyen mahfiller yerleştirilmiştir. Kuzeydeki mahfil kapı üstünde taş konsolların desteğiyle biraz öne çıkarılmıştır. Mekân kuzeyde ve diğer iki yönde dört sıra pencere ile aydınlatılmıştır. Doğu ve batı yönünde ilk iki sıra pencereler sivri kemerli alınlıklı ve dikdörtgen açıklıklıdır. Aynı özellikte pencereler güney ve kuzey yönlerinde yalnızca alt sırada uygulanmıştır. Üst sırada yer alan diğer pencereler ise sivri kemerli açıklıklara sahiptir. Kubbenin göbeğinde, mihrabın, kapının ve pencerelerin üzerinde barok kalem işleri bulunmaktadır.

İki yanda yivli birer sütunçe ile sınırlanan mihrap mukarnaslı olup beş kenarlı bir nişe sahiptir. Nişin köşeleri zikzaklı süslemeli, zarif sütunçelidir. Mukarnasın altında her yüzeyde birer rozet işlenmiştir. Daha aşağıda taş üzerine kalem işi olarak yapılan zarif bitkisel süsleme yatay bir biçimde nişi dolandır. Dışta silme-

lerle çevrelenen mihrabın bordürlerinde de yer yer kalem işinden izler vardır. Mihrabın taç kısmı üçgen olarak düzenlenmiş, kıvrık dallı ve rûmîli bir kompozisyonla süslenmiştir.

Ahşap minber, korkulukları ve yan aynalarının ajurlu geometrik kompozisyonlu oluşu ile dikkat çeker. Bursa kemerli olarak düzenlenen köşk kısmı yüksek kasnaklı ve külâhlıdır. Ahşap vaaz kürsüsü armudi formda olup ajurlu korkuluğa sahiptir. Kuzeybatı köşesinde yer alan müezzin mahfili de ahşaptır. Bursa kemerli açıklıklı ahşap direkler üzerine oturan mahfile kuzey yönünde yer alan merdivenle çıkılır. Ahşap konsollarla hafif dışa taşan mahfilin tavanı kasetlidir. Eskiden kalem işi süslemeli olduğu konsollarda kısmen farkedilen izlerden anlaşılmaktadır.

Son cemaat yeri köşelerde ikisi baklavalı, ortada ikisi mukarnas başlıklı dört sütuna oturan sivri kemerli açıklıklara sahiptir. Yalnızca mihrap eksenindeki kemer iki renkli taş örgülüdür. Birimlerin üzeri pendentiflerle geçişleri sağlanan kubbelerle örtülmüştür. İki yandaki kubbeler sekizgen kasnaklıdır. Sade silmelerle dikdörtgen çerçeve içine alınan taç kapı kilit taşı rozet süslemeli, sivri kemerli bir düzenlemeye sahiptir. Alttaki kapı açıklığı basık kemerlidir. Kemer örgüsünde geçmeli olarak renkli iki taş kullanılmıştır. Üstte iki satırlık inşa kitabesi, alınlıkta siyah zemin üzerine rûmîli ve bitkisel süslemeli bir kompozisyon vardır. Kapının iki yanı mukarnaslı birer nişe hareketlendirilmiştir. Yanlarda sivri kemerli, alınlıklı ve dikdörtgen açıklıklı birer pencere ile basık kemerli açıklıklı birer kapı bulunmaktadır. Köşelere yakın yerleştirilen bu kapılardan sağdaki minareye, soldaki mahfile geçişi sağlar. Köşede yer alan

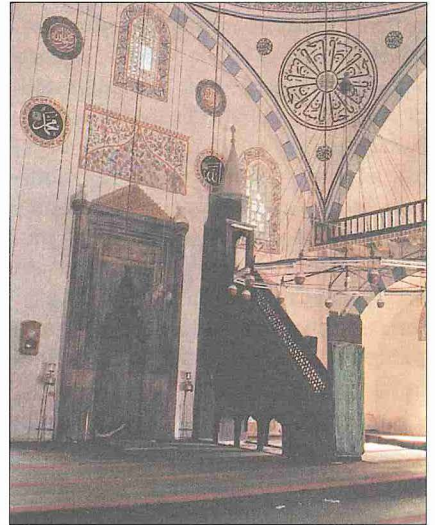
minare beden duvarları üstüne oturmaktadır. Pabuç kısmı üzerinde yükselen onaltıgen gövdenin ortasında süslemeli bir kuşak bulunmaktadır. Mukarnaslı şerefenin korkulukları geometrik kompozisyonludur. Petek kısmında da çokgen olarak devam eden minare kurşun kaplı bir külâha sahiptir.

Cami avlusunda bugün yenilenmiş bir şadırvan vardır. Eskiden sekizgen planlı ve üzeri kurşun kaplı külâhla örtülü bir şadırvanın varlığı bilinmektedir. Günümüze ulaşmayan bu şadırvanın onikigen su haznesi çok harap olmuştur. Haznenin bir yüzünde ortada tek daldan çıkan çiçeğin rozetlerle süslenmiş olduğu, iki yanında da birer ibrik motifinin işlendiği görülmektedir.

Vakfiyede içinde kütüphanesi bulunan bir sıbyan mektebinden bahsedilmektedir. Caminin batı yönünde yer alan 7 x 13 m. ölçüsünde dikdörtgen planlı mektebin avluya açılan bir kapısı ile yine aynı cephede avlu dışına açılan bir penceresi vardır. Güneyinde bir tepe penceresi olan yapının üzeri aynalı tonozla örtülmüştür.

Avlunun batısında kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilmiş olan imaret yanına üç kubbeli birimden oluşur. Bunlardan kuzeydeki 8 x 8 m. ölçüsünde kare planlı ve tek kubbeli birimin vakfiyede belirtilen mutfak olabileceği düşünülmektedir. Güneyde yer alan diğer mekân 8 x 17 m. ölçüsünde ve dikdörtgen planlı olup

Lala Mustafa Paşa Camii'nin içinden bir görünüş

aydınlık fenerli iki kubbe ile örtülmüştü. Her birimin avluya açılan birer kapısı ve penceresi vardır. Avlunun kuzeybatı köşesinde kemerli açıklıklı ve tonoz örtülü iki mekân arastaya bitişik olarak yerleştirilmiştir. Bunların vakfiyede odunluk olarak belirtilen yerler olduğu tahmin edilmektedir. Kuzeydoğu köşesinde yer alan ve kuzeyden arastaya, doğudan hana bitişik olan 5 x 15 m. ölçüsünde dikdörtgen planlı bir yapı vardır. Avluya bir kapı ve pencere ile açılan mekânın üzeri aynalı tonozla örtülüdür. İçinde iki adet baca ve tonozunda da havalandırma delikleri olan bu mekânın vakfiyede adı geçen fırın olduğu kabul edilmektedir. Avlunun batısında hana bitişik olarak yerleştirilen kare planlı ve kubbeli odalar yer alır. İçlerinde birer ocak bulunan bu mekânlar vakfiyede belirtilen tabhâne odaları olmalıdır. Kuzeyde mevcut iki oda arasında aynalı tonozlu bir ön mekân vardır. Odaların kapıları bu ara mekâna, pencereleri ise avluya açılmaktadır. Güneydeki üç odanın kapı ve pencereleri batı yönündedir. Avlunun doğusunda han kapısının yanlarında biri aynalı tonozlu, diğeri kubbeli iki mekân daha görülür. Her iki mekân da han kapısının sahanlığına açılmaktadır. Vakfiyede belirtilen samanlığın tonozlu mekân, deponun da kubbeli mekân olabileceği belirtilmektedir.

Avlunun doğu yönünde yer alan han külliyesinin büyük yapılarından biridir. Yaklaşık 36 x 50 m. ölçüsünde olan yapının inşa kitâbesi yoktur. Yalnızca orta mekânda yer alan bir ocağın taş konsolu üzerine kabartma olarak 992 (1584) tarihi işlenmiştir. Hanın muhtemelen bu tarihte tamamlandığı kabul edilmektedir. Kuzeyden arasta ile bitişen yapının üzeri doğu-batı yönünde beş adet beşik tonozla örtülmüştür. Ortada bir koridorla üçe bölünen yapı batıda cami avlusuna, doğuda dışa açılan iki kapiya sahiptir. Avlu yönündeki kapının önünde yer alan sahanlık çapraz tonozludur. Hanın kuzeyde yer alan mekânı daha büyük olup dört ayakla iki nefli, güneydeki ise üç ayakla iki nefli olarak düzenlenmiştir. İçte her üç mekânda da ocak nişleri mevcuttur. Ortadaki koridordan bir merdivenle çıkılan üst kat tonoz örtülü ve ocaklı üç oda vardır.

Külliyeinin kuzeyinde boydan boya uzanan 11 x 87 m. ölçüsündeki arasta karşılıklı sıralanmış dükkânlardan oluşmaktadır. 70 metrelik kısmı kapalı, diğer kısmı üzeri açık olarak düzenlenen arasta soğukta kapalı bölümün iki ucunda ve iki

yanında birer kapı vardır. Tonoz örtülü ve ocaklı toplam yirmi beş dükkânın bulunduğu kapalı bölümün bedesten gibi kullanılmış olduğu düşünülebilir. Güneyde cami avlusuna açılan kapının sağındaki dükkânın diğerlerine göre kalın tutulan duvarında bir sebil vardır. Vakfiyede belirtilen sebil bu olmalıdır. Üzeri açık bölüm ise tonoz örtülü yirmi dükkânlı olarak düzenlenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tülay Reyhanlı, *Osmanlılarda Külliye Mimarisinin Gelişmesi* (doktora tezi, 1974), İÜ Ed. Fak. Sanat Tarihi, s. 346-348; Metin Sözen v.dğr., *Türk Mimarisinin Gelişmesi ve Mimar Sinan*, İstanbul 1975, s. 200-201, 232; Mustafa Cezar, *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, İstanbul 1985, s. 197-198; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul 1986, s. 288-289; Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 284, 368; Tahsin Samur, *İlgün'da Türk Devri Yapıları*, Konya 1992, s. 4-15.

AHMET VEFA ÇOBANOĞLU

LALA ŞÂHİN PAŞA

(ö. 788/1386 [?])

İlk Osmanlı beylerbeyi.

Bazı kaynaklarda Şâhin Lala diye anılır. Vakfiyesinde babasının adının Abdülmuîn olarak geçmesi onun sonradan müslüman olup devlet hizmetine girdiğine işaret eder. Belgradî Hâkî Efendi'nin *Hadâiku'r-reyhân* adlı *Şekâ'ik* tercümesinde Orhan Gazi'nin âzâtlı kölelerinden olduğu belirtilir (vr. 4^b vd.). Kirmasti'de (bugünkü Mustafakemalpaşa) cami ve külliyesinin bulunması ise bu kasabadan olduğu kanaatini vermektedir.

Şâhin Paşa'nın hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Osmanlı kaynaklarında Rumeli'deki faaliyetleriyle ilgili olarak verilen bilgilerde yer yer karışıklık vardır. Bilinen ilk görevi Orhan Bey'in oğlu Murad'ın (I.) lalası olmasıdır. Bu sebeple kaynaklarda Lala unvanıyla anılmıştır. Şehzade Murad'ın yanında İzmit ve Bursa'da bulunduğu anlaşılan Lala Şâhin, büyük şehzade Süleyman'ın âni ölümü üzerine (758/1357) Rumeli yakasındaki fetihleri sürdürmek amacıyla Orhan Bey tarafından küçük yaşta Şehzade Murad ile birlikte Gelibolu'ya gönderildi (760/1359). Murad'ın yanında Çorlu, Lüleburgaz ve civar kalelerin fethinde önemli rol oynadı. Ardından 762 (1361) yılında Edirne'nin fetihini sağladı. Orhan Gazi'nin 1362'de ölmesi ve Şehzade Murad'ın Bursa'ya gelmesi üzerine Rumeli'deki kuvvetlerin ida-

resi beylerbeyi sıfatıyla ona verildi. Hacı İlbey ve Evrenos Bey'le birlikte Rumeli'de fetihleri hızlandırdı. Yeni ve Eski Zağra ile Filibe'yi aldı, Sofya'ya doğru ilerledi. Bu arada Rumeli fütuhatına karşı teşkil edilen bir Haçlı ordusunu Meriç kıyısında Hacı İlbey ile birlikte âni bir baskın sonucu bozguna uğrattığına dair Osmanlı kaynaklarında yer alan bilgiler şüphelidir. 772 (1370-71) yılında İhtiman ve Samakov'u alan Lala Şâhin Paşa'nın bu faaliyetleri Köstendil'de bulunan Bulgar kralının Osmanlılar'a yakınlaşmasına yol açtı. 1371'de Sırp müşterek kuvvetlerinin Çirmen'de bozguna uğratılmasında önemli rol oynadı. Bunun ardından Vezîriâzam Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa'nın maiyetinde Makedonya fütuhatına katıldı; Kabağaça, Kavala, Drama, Zihne ve Serez'in alınmasını sağladı (Edirneli Oruç Beğ, s. 46) ve muhtemelen Niş fethinden hemen sonra 788 (1386) baharındaki Karaman seferinden önce vefat etti. Kirmasti'deki türbesinde medfundur. Neşri onun Bosna seferi sonrasında (*Cihannûmâ*, I, 239, 241), Hadîdî avlanırken (*Tevârih-i Âl-i Osmân*, s. 101), Solakzâde Sofya'nın zaptı arefesinde (*Tarih*, I, 52) öldüğünü kaydeder; Hoca Sâdeddin ise 1389 Kosova Savaşı'na katıldığını belirtir (*Tâcü't-tevârih*, I, 121). Lala Şâhin, bazı Osmanlı kaynaklarında ve araştırmalarda Bosna ve Arnavutluk yöresinde 1380'lerde faaliyette bulunan Kefalya / Kavala Şâhin ile karıştırılmıştır.

Filibe fethinden sonra bölgenin çeltik ziraatına açılmasını sağlayan ve aldığı esirlere, ordunun geçmesi için düzenli yollar ve Meriç nehri üzerine kâgir bir köprü yaptıran Lala Şâhin Paşa'nın Bursa'da hanı (Bezir Han), mektep ve medresesiyle bir mahallesi vardır. Rivayete göre Şâhin Paşa, Hisar içinde Balıkpazarı kapısı civarında bulunan bu medreseyi İznik'in fethi sırasında mahsur kalanlara yardıma gelen Bizans kuvvetlerini yenererek elde ettiği ganimetle 740'lı (1339) yıllarda inşa ettirmiştir. Medresesi için 749'da (1348) düzenlediği vakfiyesi mevcuttur. Medrese 1515, 1778, 1818, 1844 ve 1968 yıllarında onarım görmüş olup halen çocuk kütüphanesi olarak kullanılmaktadır. Mustafakemalpaşa'da Kirmasti çayının yanında mescid, medrese, tekke, hamam, imaret ve türbeden oluşan külliyesi türbe dışında harap haldedir. Tekkesinin 1860'lı yıllarda faal olduğu bilinmektedir (bk. LALA ŞÂHİN PAŞA KÜLLİYESİ). Mescid ve tekkesinin kuzeyinde bulunan medresenin yerinde ilkokul bulunmakta-